

Геча Олена Анатоліївна
доктор філософії, викладач історії,
Відокремлений підрозділ «Науковий ліцей»
Державного університету «Житомирська політехніка»
Мартинюк Катерина Олексіївна
учениця 11-В,
Відокремлений підрозділ «Науковий ліцей»
Державного університету «Житомирська політехніка»

ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСИ ПОВСТЕНКА

Боротьба за державність України в умовах гібридної війни та російської агресії вимагає пильної й осмисленої уваги до історії нашої країни, без чого неможливі розвиток і виховання справжніх громадян – патріотів, яких так потребує наша українська реальність. В центрі уваги мають знаходитися етнос, досягнення матеріальної й духовної культури, конкретні люди, які жили та творили в певну історичну епоху. Вони – камертон свого часу, що задають тональність життя суспільства, постійно піднімають планку суспільних діянь і прагнень. В умовах інтеграції України в Європейський простір дослідження життя і діяльності відомих і невідомих видатних діячів вітчизняного державо – та націотворення, представників науки, культури України - носіїв загальнолюдських цінностей – є особливо актуальним.

Практично невідомим широкому загалу українців є видатний архітектор України, мистецтвознавець Повстенко Олекса Іванович. Його життєвий шлях був непростим, як і в багатьох талановитих співвітчизників, яким довелося жити на зламі історичних подій нашої Батьківщини.

Олекса Іванович Повстенко народився 25 лютого 1902 року на Поділлі в селяській родині, яка мешкала в селі Хащовий Гайсинського повіту (нині Гайсинський район Вінницької області). Юність Олекси припала на роки Української революції. Він був учасником визвольної боротьби УНР, козаком

Богданівського полку 6-ої Запорізької дивізії. Тут Повстенко прослужив до кінця осені 1919-ого. Саме ця дивізія вела бої з більшовиками в 1918 році на території Лівобережної України і здобула такі міста як Лубни, Харків, Полтава, Конотоп. У 1927 році Олекса Повстенко закінчив Волинський індустріальний політехнікум в Житомирі і переїхав до Харкова, де завершив навчання в аспірантурі науково-дослідного інституту промислового будівництва. Протягом п'яти років — до 1934-ого — викладав у Харківському будівельному технікумі. Саме до того часу належать перші реалізовані проекти архітектор..

Після того, як Київ став столицею України, туди переїхала більша частина українських зодчих. Олексі запропонували посаду архітектора в наркоматі освіти. В 1937 році був призначений керівником відділу при республіканському правлінні Спілки архітектури України, а в 1941-ому — став директором Софіївського архітектурно-історичного музею. Посідаючи високі посади, Повстенко не залишався без замовлення. Перед війною за його проектами були побудовані школи, бібліотеки, клуби в Києві, Харкові, Дніпропетровську, Запоріжжі, Херсоні, Криворізький і Черкаський педінститути, НДІ педагогіки — в Харкові, будова для управління Південної залізниці, Харківська обсерваторія тощо. Він бере участь у виставках у Києві, Харкові, Одесі, Львові, а також публікує ряд наукових праць, які уже через декілька років будуть захоронені в спецархівах.

Олексі Повстенку по праву належить одне з ключових місць в історії Національного заповідника “Софія Київська”. Йому довелося очолити Софійський музей у драматичний і трагічний період для України – в роки Другої світової війни, і, за декими звітками, він врятував Софію Київську від знищення її більшовиками. Окрім того, у червні 1942 р. О. Повстенко склав план охоронних досліджень пам'яток середньовічної України, зокрема церков Канева, Чернігова та інших міст. Не до кінця з'ясованою залишається й роль О. Повстенка у врятуванні ікони Миколи Мокрого та та останків князя Ярослава Мудрого.

Під час окупації Повстенко потрапив у німецький концтабір, звідки був визволений у 1945 році й опинився в американській зоні окупації. З реокупацією

Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Житомир, 7-8 грудня 2023 року)

України червоною армією, О. Повстенко був змушений виїхати в еміграцію. З 1949 року мешкав в США, де проявив себе як талановитий архітектор та історик української архітектури та культури загалом. Перші 8 років після прибуття до Америки Олекса Повстенко працював в архітектурній фірмі Мілс-Петтікورد-Мілс, він розробляв архітектурне оформлення фасаду музейного будинку Смітсонівського Інституту. Записи про його роботу потрапили до самого музею, це і стало щасливим квитком для митця. На талановитого українського архітектора звернули увагу та запросили на роботу до Капітолію. Олексу взяли на посаду архітектора-проектувальника. О.Повстенка залучали до багатьох проєктів.

Не дивлячись на те що Олекса до кінця свого життя мешкав в США, в душі він завжди залишався відданим Україні. Так, 1954 р. у видавництві УВАН у Нью-Йорку вийшла головна праця О. Повстенка “Катедра св. Софії у Києві”. Це була перша опублікована монографія, присвячена Софії Київській, видана двома мовами – українською та англійською, і тому стала знаковою подією як в українських, так і в англомовних наукових колах. За дану працю радянська влада проголосила його «войовничим буржуазним українським націоналістом». Не пройшла поза увагою дослідника й доля українських пам’яток в окупованій червоною москвою Україні. Так, у Нью-Йорку на конференції УВАН в 1950 р. дослідник виступив з доповіддю “Архітектура старого Києва”, а 1968 р. – взяв участь в урочистій конференції НТШ, де виголосив доповідь “930-ліття катедрального храму Київської св. Софії і доля архітектурних пам’яток великокняжої доби України”. У своїх працях О. Повстенко порушує питання руйнування та знищення пам’яток в окупованій російськими комуністами Україні й наголошує, що поодинокі зруйновані псковські чи московські пам’ятки, включно із Сухаревською вежею XVII ст. і храмом Христа Спасителя XIX ст., в жодній мірі не еквівалентні для зруйнованих національних скарбів архітектури України як Михайлівський монастир, Успенська катедра Києво-Печерської лаври і безліч інших святинь. Закидає О. Повстенко радянським науковцям і пряме спотворення при поданні історичних матеріалів. Згадує дослідник і про долю Десятинної церкви, збудованої рівноапостольним князем Володимиром

Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Житомир, 7-8 грудня 2023 року)

наприкінці Х ст. На переконання О. Повстенка, над цими залишками мав би постати національний музей, в якому мали б залишитися «недоторканими усі поховання і усі попередні й сьогочасні знахідки». Помер 1973 року у Вашингтоні, похований на українському православному цвинтарі в Баунд-Бруку, штат Нью-Джерсі.

Таким чином, навіть виїхавши на еміграцію О. Повстенко продовжував працювати у галузі української культури, пильно стежачи за станом збереження пам'яток культурної спадщини в Україні. Своїми працями О. Повстенко, з одного боку, знайомив світову спільноту з історією та культурою України, показував її велич та самобутність, з другого ж, наголошував, що Україна перебуває під радянською окупацією, яскравим свідченням чого й було цілеспрямоване нищення української культури, українських пам'яток, репресії проти інакомислячих. Не лише в публікаціях, а й у приватних бесідах О. Повстенко розповідав американським колегам-архітекторам про “перлини нашого національного мистецтва, по-варварськи зруйновані московськими окупантами”, демонструючи колегам світлини втрачених пам'яток.

Список використаних джерел

1. Одарченко П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець. Сучасність. Література. Мистецтво. Суспільне життя. Вересень 1973. Ч.9.Рік видання тринадцятий. Мюнхен. 128 с. с.61 - 75. Інтернет –ресурс. Режим доступу: [file:///C:/Users/ASUS/Desktop/1973_N09_153%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ASUS/Desktop/1973_N09_153%20(1).pdf)

2.Олекса Повстенко. Катедра св. Софії у Києві.Анали Української вільної Академії наук у США. Том III – IV/ Літо - Осінь 1954 N. 4 (10)-1,2 (11-12) Спеціальне видання Інтернет – ресурс. Режим доступу:<file:///C:/Users/ASUS/Desktop/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B4%D1%80%D0%B0%20%D1%81%D0%B2.%D0%A1%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%97%20%D1%83%20%D0%9A%D0%B8%D1%94%D0%B2%D1%96.pdf>

3. Олекса Повстенко. Історія українського мистецтва. Частина перша.Нюрнберг – Фюрт, 1948. 55 с. Інтернет–ресурс. Режим доступу:<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11606/file.pdf>